

АНТИН ЛОТОЦЬКИЙ

КИРИЛО КОЖУМЯКА

ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"

ДІТОЧА БІБЛІОТЕКА
Випуск: ІІ2

АНТІН ЛОТОЦЬКИЙ

КИРИЛО КОЖУМЯКА

Народний Переказ
Образки:
МИХАЙЛА ФАРТУХА.

1962

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО "ГОВЕРЛЯ"
НЮ ЙОРК - ЗДА

ЖАХ У КИЄВІ

Великий жах і страх великий упав на Київ. Князь Кий Хоревич, праправнук Кия, основника міста Києва, як не той став. Він перше був веселий та щасливий. Як-жеж не бути веселим, коли в нього люба жінка, княгиня Любомира, й діток троє: чотирнадцятьлітня донечка Калинка, п'ятилітній синочок Щек і чотиролітня донечка Зірка. А багатий князь Кий Хоревич, багатий! Що вже кажуть: каган в Ітилі багач над багачі, а таки не рівня він київському князеві! Хіба, що тільки візантійський кесар¹⁾ одинокий може бути рівня Києві. Може він багатіший, бо дивні дива оповідають київські гості²⁾, що їздять у Царгород із товаром. Кажуть: “Хоч світ зійди здовж і поперек, а таких див, багатств таких як у тому Царгороді то ніде не побачиш!”

Може воно й правда!? Та поза Царгородом, поза візантійським кесарем, ледви, чи хто може рівнятися багатствами з князем Києм Хоревичем. Та що там багатства?! Не багатствами гордиться князь Кий, а донечкою красунею. Хоч ти йди далеко, далеко за сім гір, за сім рік, за сім морів, не найдеш такої красуні, як князівна Калинка. Струнка як берізка, а коси довгі до пят, чорні мов смолою їх облив; густі та тон-

кі брови, як два луки над очима! А ті очі: великі карі, а сяють мов дві жаринки. А як заговорить, чи заспіває, то здається це не князівна Калинка говорить, а соловейко лящить, а як засміється, то мов жемчугами сипле, бо як жемчуги найкращі світять її біленькі, дрібні зубки. А добра така та мила, як та голубка сиза, що в неї разураз на рамені сидить та з князівною Калинкою воркує.

Як-жеж тут не бути веселим та щасливим, ба й гордим!

Та ба! — не до веселощів тепер князеві Києві. Вже від весни як не той ходить. Сумує, горює й розради не находить!

Щож тому причина?

Змій появился під Києвом! Страшний та лютий, а велетенський, що й не видано, не чувано! Ще з весною появился він під Києвом, випорпав собі в горі печеру й там живе.

То було тоді, як Ярило³⁾ в повній силі сховався на землю й у зелень та квіти зодягав її мов князівну на весілля. На його зазив ластівки будилися й випорхували з керниць і з озер, де проспали цілу всю зиму⁴⁾. Діти як побачили перші ластівки, кидали на грядку жмені землі та кликали:

— Крп сію крп!

А як побачили першого бузька, простягали до нього руки з осяченими хлібенятами та кликали:

— Бузьку, бузьку! На тобі голвоту, а ти мені жита копу⁵).

А дівчата веснянок⁶) у гаях співали, Ярила вітали, піснями вихваляли.

То тоді саме на Ярила, як весна всею красою пишалася, появилвся під Києвом змій.

Бог знає звідкіля прилетів! Одні говорили, що бачили, як він летів із заходу, а інші що з півночі. Ті люди, що бачили, як він летів високо-високо вгорі, казали, що чути було страшний шум, якби сто степових орлів летіло і блискавка за блискавкою пролітала. А то не блискавка пролітала, а вилітали вогні з трьох пащ змієвих. Зо страшним громом упав він на гору під Києвом і зараз почав там рити собі печеру.

Саме тоді вертався з поля в Київ городянин Томир із сином. Їхали безпечно, не сподівалися ніякого лиха. Нараз бачать: поперек дороги стала гора, що її досі там не було.

— Ов, а це що за мара?! — зчудувався Томир і передав віжки своєму дванацяти-літньому синові та зліз із воза. — Подержи, Глібе, коні, а я піду погляну, що воно за диво?

І пішов.

У цій хвилині гора пересунулася з дороги на бік, а вгору знялося щось наче два велетенські крила лилика й витягнулася довженна шия й на млі ока схопила хлопця в пашу. А хлопчина зверещав:

— Тату, тату, рятуйте!

Томир спинився та задеревів. Хоче йти синові на рятунок, а з місця рушитись нема сили. Це так прикували його до місця зелені вогні в

очах страшених голів зміюки. Томир бачив ці страшні голови виразно, бачив і огнені язики, що виповзали з трьох довжезних ротів. Стоїть і ні рукою, ні ногою рушити не може. Нараз почув грімкий голос:

— Слухай, киянине! Не старайся відбирати в мене свого сина, а то й тебе схоплю. І не тільки схоплю, а ще й пожеру тебе й твого сина. Коли відійдеш спокійно, син твій остане в живих і житиме в мене в печері. А ти не гайся. Ідь у город та оповідж своєму князеві, що ти бачив і скажи йому, нехай мені тут до печери пришлють парубка або дівчину. Даю їм тепер іще до вибору, а далше то вже йтиме по черзі: одного року парубок, а другого дівчина. Як мене не послухають то до тижня збудю весь Київ так, що й сліду по ньому не останеться, а всіх киян: чоловіків і жінок і їх дітей вигублю до нащадку. Сідай на віз і їдь!

І в цій хвилині змії знявся вгору з Томировим сином у пащі. Полетів на південь від Києва до гори, де була його печера. Довго глядів Томир туди, куди полетів змії, хоч його вже давно не видно було. Чути ще тільки було шум дужих крил, а там і шум затих.

Щож було діяти бідному Томирові? Сів на віз, узяв віжки й батіг у руки тай поїхав у Київ.

Коні йшли помалу, бо він не підганяв їх. Сидів на возі задуманий, похнюплений. Тепер у душі дорікав собі, що так легко віддав сина. Та що йому було діяти? Як міг він відняти сина в змія? А тут ще змій загрозив, що пожере і його і сина! Обіцяв змій, що лишить сина живим. Та чи додержить обіцянки? Всеж таки бодай надія є... Може князь Кий вишле лицарів проти змія й вони його вб'ють, а тоді його син буде вільний. Тут пригадав, собі, що має піти до князя в посольстві від змія, занести йому сумну новину. При міських воротах стояв воротар Збигонь, нащадок Бора, першого воротаря Києва. Тому й увесь їх рід звали Боричами, а дорогу, що вела до воріт, звали Боричевим вїздом.

— Гей, Томире, а де ти лишив сина? — спитав він у Томира, коли спускав перекиданий міст.

— Ой, не питайте, Збигоне! Нема вже в мене сина! — відповів сумно Томир.

— Якто нема, помер! — зчудувався Збигонь.

— Так якби помер! — відповів Томир. Змій схопив його!

— Той, що там у тій горі осів?

— Мабуть, що той, бо полетів з моїм Глібом туди.

Розпращалися й Томир поїхав у город. Заїхав на своє обістя, випряг і завів коні в стайню,

поклав соху під шіпчину тай іде в хату. Іде й що хвилинка пристає, як тут жінці сказати таку страшну вістку? Не видумав ніщо, йде. Як буде, так буде! Тільки він увійшов, а його жінка Рогніда аж у руки сплеснула!

— Чоловіче, а тобі що!? Таж ти ввесь посивів! Волосся у тебе як молоко!

Томир схопився за волосся, неначе б руками хотів намацати, чи це правда, що каже жін-

ка. Та зараз отямився й підійшов до чималого ведра з водою, що стояло біля дверей і нахилився над ведром. Не пізнав себе. В дзеркалі води побачив сивого дідуся. Тоді випростувався та сказав:

— Ой, жінко, було чого посивіти! Змій ухопив нашого Гліба...

— Ох! — скрикнула Рогніда та схопилася за серце. — Пожер його!

— Ні, не пожер, тільки взяв його з собою в печеру. Казав, що живим держатиме його там. Тільки наказав мені, щоб я пішов до нашого князя та сказав йому, що змії жадає хлопця або дівчини як данини. Я піду та скажу князеві. В князя є багато хоробрих лицарів, може який зголоситься, щоб убити змія — говорив Томир піддержуючи жінку.

— Жіє, житиме! — кликала жінка. — Ах, сила вертається мені. Біжи ж, Томире, негайно до князя! Справді, у князя багато хоробрих лицарів. Може зважуться виступити до боротьби зо змієм. Іди, іди, не гайся!

— Піду, тільки передягнуся в новий одяг!

— А вжеж — згодилася Рогніда — обмийся, передягнися та йди!

І винесла чоловікові з комори новий одяг, а він за той час обмився та вичесав чуприну.

І небаром подався в новому одязі з хати нагору до княжого терему.

Підійшов до воріт терему. Тут спинила його княжа сторожа.

— Куди ти й за чим? — питають.

— До князя Кия з вісткою важною! — відповів Томир. Вістка така важна, що ні хвилини не можна гаяти.

— Стривай! Перше зголошу тебе — заявив начальник сторожі. — Хтож ти будеш?

— Я Томир, син Желислава! Скажи, що приходжу з вісткою про змія та із посольством від нього.

Не довго дожидався Томир перед ворітьми. Вернувся начальник сторожі з отроком і сказав Томирові:

— Цей отрок заведе тебе до князя!

Пішли. Тільки ввійшли, а князь відразу:

— Ну, якіж новини про змія приносиш?

Оповів Томир усе, як було та чого домагається змій.

— Невеселу новину приносиш мені! — сказав Кий. — Та добре, що ти негайно сповістив мене. Вертайся спокійно до дому. Я скличу раду городських старців⁷⁾ та з ними пораджуся, що діяти.

Поклонився Томир князеві та подався назад до дому.

А князь Кий негайно післав барича⁸), щоб скликав старців на раду!

Увійшли старці, голови що найповажніших родин. Вийшов до них князь Кий і засів на княжому стільці.

— Мужі київські — заговорив він — скликав я вас у дуже важній справі. Знаєте, яке лихо впало на наш город. Поселився під Києвом в горі, в печері, лютий змій і пориває молодь. Сьогодні був у мене один батько, що йому змій, на його таки очах, схопив сина. Чули може вже про те?

— Чули — обізвався старий Остромир Боринич. — Це в Томира Желиславича, що сусідує з Боричами.

— Так, саме він і був у мене — відповів князь. — Та чи знаєте вже й про те, чого цей зміюка зажадав у мене?

Не знав ще того ніхто.

— Данини зажадав. Та не звичайної. Не куніць та билиць⁹) жадає, але юнака або дівчину.

— Певно пожирати їх хоче! — завважав хтось зо старців.

— Чи пожирати, чи на що інше, цього не знаю — відповів князь.: — Та того я скликав вас на раду, що нам діяти: чи слати військо проти змія, чи вволити його волю. А ще скажу вам,

що змії грозив, що як не вволимо його волі, то він до тижня збурить увесь Київ.

— Збурить увесь Київ? Город збурить! І сліду по наших домах і по нас і по родинах наших не остане! Що робити? Що тут діяти?! — неслося довкола.

— Так, що тут діяти? — сказав і князь. — Радьте щось, мужі київські!

І похилися до долу сиві голови, безрадно, опали руки. Яку тут зараду найти?

— Чи радите вислати військо проти змія? — спитався князь.

Тут обізвався Годимир Добринич:

— Що тут військо вдіє!, коли він грозить, що сам один увесь город знищить!

— Так, так, що тут військо вдіє!? — при- такували й інші. — Тільки на марне все військо витратимо.

Тільки наймолодший із поміж них Борислав Судомирич заявив:

— Я таки за тим, щоб рушити на змія полком. Годіж нам наших дітей зміюці поодинокі безборонних на поталу давати. Краще, коли вже мають гинути, то нехай гинуть славно, зо зброю в руках, у лицарськiм бою!

Та тут сказав йому Добромир Воеславич:

— Тобі легко таке говорити, бо ти не багато маєш до страчення. Діти в тебе ще малі, а

живеш з колодіїства. Можеш у кожній хвилині забрати свої знаряди та куниці й білиці, що їх заробив в нас і піти в широкий світ. Всюди найдеш роботу й заробіток. А ми гості та хлібороби. Значить змій місто, знищить усе наше майно. І що ми тоді пічнемо? Ти, як хочеш, то йди бийся!

— І то, хто знає чи не накликав би біди на нас? — заявив Остромир Боринич.

- А вжеж, що так! — притакнув Горемір Жирославич.

— Не бійтеся — заявив Борислав Судомирич. — Сам я, та ще й проти вашої волі, не піду боротися. Однак, коли князь наш вислав би на змія військо, то й я готовий іти на змія.

Бачить князь Кий, що замість ради, готово таки тут у його теремі прийти до спору, а то й до бійки й підняв руку в гору та спитався:

— То якаж ваша рада?

Всі мовчали. Не в одного була охота сказати, що треба вволити волю змія, та зараз подумав: “Ану ж велять мені першому дати сина або дочку!” І він мовчав.

Аж по довгій хвилині виступив Яромир Глібович і сказав:

— Нам треба ще заждати! Побачимо, чи змій справді має силу сповнити свою погрозу. Може він не такий страшний, як здається...

Ця рада сподобалася більшості. Може справді змії не такий страшний, як грозить. Треба пождати. Тиждень не вік.

Та тут виступив жрець Дажбога, Вишата:

— Легко то сказати: ждати, а що буде, як тим тільки розлютимо змія і він уже нічим не дасть переблагатися та зруйнує наш город, а всіх нас, наших жінок і дітей повбиває? Я раджу згодитися дати одного хлопця або дівчину. А чий хлопець чи дівчина має піти змієві на жертву, це скажуть боги — кинемо жереб!

І знова похилилися сиві голови, знову задумалися старці київські. Кожен думав: “А що буде, як жереб упаде на мого сина, на мою дочку?!” Та дарма, треба дати відповідь, бо домагання поставлено виразно та й князь жде.

І підвівся старий Остромир Боринич і промовив дрижучим голосом:

— Я думаю, що нема іншої ради: треба так зробити, що радить жрець Вишата.

Тоді вже й інші:

— Нема ради, треба так зробити!

Тут князь Кий підвівся зо стільця та заявив:

Коли всі годитеся на те, та так і буде!

— Не всі! — сказав Борислав Судомирич. — Я не годжуся!

— Хоч не всі — перебив йому князь — то більшість. Жерче Вишато, приготовиш на завтра жереби від кожного диму, очевидно даш там і мій жереб. І завтра вранці кинемо жереб у Дажбожому гаю¹⁰⁾ На чийого сина чи дочку впаде жереб, цього юнака, чи дівчину відішлемо, змієві.

І на другий день, рано в ранці, вже товпився нарід біля святого гаю, що був праворуч від княжого терему. До гаю не входив ніхто, бо туди мали доступ тільки жерці.

Вийшов жрець Вишата. У руці держав скриньку з липовими патичками¹¹⁾. Поставив її на високому камені перед собою, а потім зняв руки вгору й молився вголос:

— Великий, могучий, трисвітлий Дажбоже, тебе ми балагаєм: — визначи за нас ти, кого із дітей нам віддати змієві, щоб город з нещастя ось так врятувати! Тебе ми благаєм, тебе великий Дажбоже, бо хтож нам допоможе, як ти не допоможеш!

По молитві звернувся до народу:

— Батьки родин приступайте й нехай кожен візьме зо скринки патичок. За чергою, аж доти, доки хтось із вас не витягне назначеного прутика..

І приступив перший князь Кий. Дрожачою рукою витягнув патичок.

— Патичок без черти!¹²⁾ — заявив жрець Вишата.

Князь Кий легше відітхнув. За ним тягнули інші по старшині. Дійшла черга на жреця Вишати. Він заплючив очі й сягнув рукою та добув патичок. Глянув і здеревів. На його патичку червона чертка. Хвилинку стояв непорушно, а потім заявив:

— Я витягнув жереб із черткою! На дань змієви піде моя дочка Огнеслава, бо сина в мене нема!

В цій хвилині в жіночому куті роздався плач, голосне ридання. Це Вишатина Огнеслава кинулася в обійми, неньки й обидві ридали голосно. Та не довго. Ось приступив до них Вишата, поклав руку на рамя доньки та сказав твердо.

— Не плач! Така воля Дажбога! Дажбоговій волі не можна противитися навіть слізми.

І мати перша втерла сльози, а за нею й Огнеслава.

— Мамо, прибери доню в весільний одяг!¹³⁾ — сказав князь Кий — бо зараз поведемо її до змієвої печери.

Вже спокійні відійшли мати й дочка в хату. Огнеслава чула в душі навіть якусь гордість: оце її вибрав Трисвітлий на жертву за рідний город.

І ввесь нарід плавом поплив до жрецевої хати. Подався туди також князь Кий.

І повели Огнеславу в барвінковому вінку за місто до змієвої печери.

АЖ УПАВ ЖЕРЕБ НА КНЯЗІВНУ КАЛИНУ.

Пройшло чотири роки, а з ними й чотири жертви, дві дівчині і два юнаки. За жрецівною Огнеславою, пішов син теслі Людомила, Лютко; за ним одиначка, донька тисяцького Путяти, Любка; за нею син купця Остромира — Яромир.

А тепер знову черга на дівчину . . .

Посумніли всі дівчата в Києві. Не в голові їм пісні, не в голові забави. Тривога залягла їх серця. Кожна про те тільки й думає: — Ануж на мене жереб упаде! Тоді прощай щастя, а може й життя! Бо хто знає, чи той зміюка не пожирає зараз таки свої жертви. Ріжно люди говорять, а вісток нема ніяких ні про Огнеславу, ні про Любку, ні про трьох хлопців, що їх забрав змії. Невесела ходила й князівна Калина. Не боялася того, щоб на неї жереб не впав! Їй якось і на думку досі неприходило, що жереб може й на неї впасти. Хоча її батько теж щороку витягає жереб і то перший. Не тому сумна тепер князівна, що їй також грозить небезпека, а тому, що подруги сумують. Їх смуток і на неї переливається й її придавлює.

Чим ближче день, коли мали кидати жереб і виправляти дівчину до змія, тим більший смуток налягає на дівчат. Та чи тільки на дівчат? Не менче сумують, не менче розпач серця зідає й у матерей. Кожна з матерей на саму згадку про цей страшний день, що ось-ось наспіє, дрижить трепетою. А й батьки ходять понурі, хмарні. А в якої дівчини є милий то кожен присягається, що як жереб упаде на його любку, — то

він нарік сам зголоситься на жертву для змія. А є й такі завязтці, які кажуть, що вони тоді разом із своєю любкою підуть до змія й будуть боротися з ним.

А цей Перемишлів Борис то таки намовляв усіх:

— Та що будемо відкладати! Зберімся вже тепер та зо зброєю в руках рушаймо до змія.

Але інші поздержують його словами:

— Не вільно, батьки не дозволять А то змії розлютяться та увесь Київ за одним махом збурить.

— Ех, батьки не дозволять! — кликав тоді Борис. — А якби мою Славомиру давали змієві, то я таки не видержу, а піду боротися зо змієм! Згину то згину, тоді мені все одно!

Товариші його слухали та й не дуже няли віри його словам. Так щороку, коли мали давати змієві дівчину, їх любчики грозили, що за ними до змія підуть, та не пішов ні Огнеславич Жарко, ні Любчин Божимир. А може? Хто його знає?! Той Борис, 'то якийсь такий інакший. Завязтуший такий та очайдух!

То було на який тиждень перед цим сумним днем, що в ньому мала рішитися невесела доля котроїсь із київських дівчат. Князівна Калина мала сон. Снилось їй, що вона купалася в річці Либеді й нараз схопила її каламутна струя

та рвала на спід. Вона десь ніби хоче скрикнути: “Рятуйте, тону!” Але не може голосу добути. А на березі нема нікого. Втім надлітає її голубка та знижується до неї і говорить: “Сідай на мене, я тебе винесу!” І князівна сіла на голубку та й полинула просто перед княжий терем. А тут її братчик Щек та сестричка Зірка кличуть: “Мамо, тату, голубка Калину принесла!” І десь аж тепер батько й мати зявилися та до неї руки простягають. Тут вона збудилася та справді біля її постелі ненечка сидить і руку на її чолі держить.

— Що з тобою Калинко? — спиталася журливо мати. — Ти мала якийсь страшний сон, бо кидалася в постелі . . .

— Так, ненечко, я топилася, та на щастя сон мав щасливий кінець — моя голубка вирятувала мене та принесла перед наш терем.

— А голова в тебе не болить? — питає трівожно мати.

— Ні, ненечко, я зовсім здорова!

Наспів той страшний день. День був зранку хмарний, холодний, заносилося на дощ. Та потім небо вичистилося з хмар і осяяне соняшним промінням мов усміхалося до землі прибраної в буйну зелень. Весело на світі; пташки в лісах в садках київських так радісно щебечуть. Тільки жий та втішайся красою! Та невесело киянам.

Сумні спішать усі під Дажбожий гай.

І гай такий веселий! Липи в повному цвіті. Над ними бжолі жумлять, увихаються, солодкого соку на мід шукають.

А люди сумні. Станули перед святим гаєм. Дожидають приходу жерця Вишати та князя Кия.

Але вже й вони йдуть. Несуть за жерцем злосчасну скринку з липовими жеребами. Поклали її на камені.

Вже жрець Вишата відмовив молитву до Дажбога.

І вже князь Кий підходить до скриньки. Всім заперло віддих.

Князь витягнув жереб і подав жрецеві.

— Жереб із чертою! — проголосив жрець Вишата. — Для змія призначив Дажбог князівну Калину.

Останні слова виголосив жрець Вишата дрижучим голосом, начеб князівна Калина була його власною дочкою.

І зібраним народом пронісся один довгий стогін: О-о-ох! В цій хвилині ніодна мати не раділа, що жереб не впав на її донечку. Усім жаль стискав серце за князівною. А вона, князівна Калина, стоїть просто, не плаче, а глядить сміло перед себе, хоч бліда, як стіна. А мати, княгиня Любомира, держить її за руку та кріпко стискає, немов тим хоче сказати, що не пус-

тить її від себе, не дасть змієві. Та дарма, му-сітиме віддати, як віддавали інші матері дочок і синів. Вона це знає, та нехай бодай цю останню хвилину кріпше подержить її, свій скарб найдорожчий.

А князь Кий уже проголошує:

— Мати, вертайся з донею в терем, при-бери її в весільний одяг і зараз поведемо її до змієвої печери!

Голос у князя дрижав, хоч як він старався бути спокійний. Він теж знав, що тут ніщо не допоможе. Коли давали громадяни своїх синів і дочок змієві, треба й йому віддати Калину, коли така воля Дажбога.

Повели князівну в терем. Узялася мати передягати її в весільний одяг. А подруги вже вінок плетуть барвінковий. Співають:

— Ой, вийся, вийся хрещатий барвінку,
Нашій князівні Калинці на вінок . . .
Аж тепер розридалася мати:

— Ой, доню, донечко кохана, не так я сподівалася тебе з дому виправляти, не так виряджати тебе!

— Мамо, заспокойтеся! Не можна противитися Дажбоговій волі навіть плачем! Ви ж чули, як про це говорив жрець Вишата, коли свою донечку Огнеславу віддавав змієві.

— Доню, не моя сила! Я знаю, що так му-
ситься бути, та несила спинити сльози — говори-
ла княгиня Любомира.

Вже князівна зодягнута в весільному одя-
зі. На голові, на чорних розплетених косах, бар-
вінковий вінок. Вже прашається з батьком і
з ненькою, до ніг їм припадає, благословенства
в них просить, бо благословенство батько-нень-
ки з дна моря рятує. А потім прашається з
братчиком і сестричкою.

Сестричка Зірка повисла рученятами на
шиї в Калини, не пускає її. На силу відняла Ка-
лина малі Зірчині рученята, погладила її руся-
ве волосячко, поцілувала та звернулася до брат-
чика Щека.

— Прощавай, Шеку!

А він поцілував її в лице та сказав:

— Не сумуй, Калінко! Як виросту, я визво-
лю тебе від змія. Я навчуся добре з лука стрі-
ляти й поцілю стрілами в усі змієві очища, аж
він буде зовсім сліпий, а тоді визволю тебе.

Вийшов сумний похід. Двох дружбів веде
князівну. Ідуть і дружки. Є й староста, є й ста-
ростиня, зовсім, як на весіллі.

Тільки не чути весільних пісень. Мовчки,
німо посувається похід.

Ось уже Збигонь спустив перекиданий міст, ось уже похід на Боричевому візді, вже сходить в долину. Іде народу сила. Сливе всі кияни вийшли.

Вужем веться похід здовж Дніпра. Вже видно гору, що в ній має печеру змії.

Нараз щось зафуркотіло в повітрі, затріпотіло крилечками й на рамени князівни Калинки сіла її голубка.

— Ах, ти за мною прилинула! — зраділа князівна. — Батечку, позвольте її, мою голубку, взяти з собою на памятку?

— Чогож би ні, бери, доню! — сказав князь Кий. — Нехай хоч вона пригадує тобі твоїх рідних.

Зраділа князівна, пригадала свій сон із перед тижня. Може справді ця голубка буде її рятунком.

Вже похід перед печерою Князівна щераз попрощалася з батьком, ненькою та з усіми й певною ходою подалася до входу печери з сизою голубкою на рамени. У вході спинилася на хвилинку, ще раз оглянулася поза себе й пішла дальше. Прощай білий світе!

Тоді засурмив сурмач і похід рушив назад в Київ.

КНЯЗІВНА КАЛИНА В ЗМІЯ

Князівна Калина йшла поволі вузьким ходом. Хід був такий вузький та низький, що князівна аж чудувалася, як міг тудою продіставатися змій-велетень. Вона сама мусіла схилити голову, щоб могли йти навколішках. Темно було, тож князівна руками намацювала собі дорогу, щоб де головою не вдарити до чого твердого.

Не було нікого. Деж цей змій подівся? На хвилинку князівна спинилася й подумала, що нема нікого й вона моглаб вернутися. Моглаб, та честь її на це не дозволяє. І таки щось, якась невидима сила тягне її наперед. Тепер вона розуміє, чому з тамтих хлопців і дівчат ніодне не вернулося. І чим даліше у глибину печери, тим сильніше притягала її ця невидима сила.

Та деж цей змій?!

Нараз у глибині, ген далеко, заблимали в темряві зелені світла. Багато тих світел. Князівна спинилася, в думці числить їх — не може, бо світла бігають. Чим ближче підходить, тим ясніше стає. Князівна вже бачить виразно: печера тут широка й висока, а в одному куті на м'якому леговищі лежить він — змій.

Зовсім він такий, як то описував його Томир. Довге тіло, чотири лабища з гострими pazурами, на плечах лиликові крила. а з калюба

на трьох довгих, тонких шиях вистає три голови. А довжезний хвіст сягає аж ген у глибину.

— Три страшні голови мають по двоє очей. І це ті страшні очища так світять зеленим світлом і від цього їх світла так ясно в печері — думала князівна.

Три довгі шиї підвелися вгору й три пащі отворилися й князівна почула грімкий голос:

— А, саму князівну прислали! Це гарно! Я давно вже мріяв про тебе! Тепер ти вже моя!

Князівна на цей грімкий голос із трьох страшних пащ, задрижала.

Завважав це змії і дві пащі замкнулися, а лиш тільки одна говорила:

— Не бійся, князівно! Я тобі не вдію нічого лихого! Ти мені сподобалася й тобі добре буде в мене. Не бійся мене . . .

А в князівни вже страх минувся.

— Я не боюся! — сказала. — Та скажи, що ти зробиш зо мною?

— Ніщо не зроблю тобі злого. Ти тут житимеш, будеш тут панею. Тільки не вільно тобі відсіля вийти. Хочби ти хотіла, то не вийдеш, бо виходу вже не найдеш. -----

— Я й не хочу виходити. Добре, що ти мене не зіш. У нас говорили, що ти зїдаєш людей.

— Ні Калинко, я людей не їм! А що говорять так, то добре, нехай бояться мене.

Князівна Калина осмілилася та вже й питається:

— Як ти людей не їш, то навіщо ж береш їх?

— Цікава ти! Небаром довідаєшся про те. А тепер спічни собі. Ось там тим бічним входом зайдеш у свою кімнату, що вже здавна була призначена для тебе.

Вона вийшла туди й аж ахнула з дива. Як це можливе, щоб у темній печері могла бути така гарна кімната, з такою чудовою обстанов-

кою та ще й така ясна. Підійшла до мягкой лежанки, застеленої дорогим квітчастим килимом. Килимами була вистеленна й долівка. Килими з гарно тканими образами були порозвішувані й на стінах. При лежанці стояв низенький столик мистецької роботи.

— Гарно тут і любо. Колиб я не знала, що я в печері, то не йнялаб віри, що це під землею. Та відкіля тут таке ясне світло? Тут куди ясніше, як на верху на землі! В цій хвилині почула зо свого рамени голос.

-- Буркуу, буркуу-у!

Це її голубка пригадувалася їй, немов жалілася, що князівна про неї зовсім забула. Голос голубки змусив князівну підняти очі вгору. І по самій середині стелі побачила величезний діамант, що слав довкруги ясне світло. Вона зрозуміла тепер, що то цей діамант світить так ясно. Стеля була покрита гарними різьбами.

Князівна сіла на лежанці та стала приглядатися килимам. Були там змальовані страшні звірі, яких вона ніколи не бачила; були дивні будівлі з чарівними садами; були птахи з довгими хвостами з золотим-срібним та різнобарвим пір'ям, тільки ніде не було людей. Глянула князівна вгору, щоб приглянутися цим різьбам на стелі. І там були повірizable змії різно-

го виду та зовсім не страшні. Якись такі принагідні, що гляди та гляди на них і очей від них відірвати не хочеться.

Князівна Калина знехотя оперлася рукою на столик і в цей мент із столика пронісся не то голос дзвінка, не то людський голос.

Князівна виразно чує:

— Зараз, за-а-раз зявиться тут!

І в цій хвилині бічними дверми ввійшла дівчина.

— Що прикажеш, ясна князівно? — спиталася вона зчудованої Калини.

Князівна звела очі на дівчину й закликала радісно:

— Огнеслава!

— Так, це я, князівно! Змій призначив мене тобі до послуг. Що прикажеш?

— Ніщо Огнеславко! Я не кликала тебе. Я знехотя торкнулася цього столика, а він зачав кликати. Та добре, що ти зявилася. Оповіж мені дещо про себе. Скажи, чи добре тобі тут? Чи інші дівчата та хлопці жиють?

— Ой, та де добре! Тут важка праця дівчатам. Дівчата мусять страви варити для змія, для хлопців і для себе; мусять ткати килими, чистити все, та ще й змія забавляти співами та й танцями.

— А хлопці?

— О, хлопці, кажуть, мають ще важчу працю! Вони копають підземний хід ген далеко, та куди то я не знаю.

— А чи всі дівчата разом сидите?

— О, ні, князівно! Кожна окремо працює. Бачимося тільки тоді, як змії покличе нас, щоб ми його розвеселяли співами і танцями. Однак тоді не вільно нам і словечка промовити до себе.

— А ось тобі дозволив бути зо мною й говорити!

— Так, я й сама дивуюся, як він так змінився. Видно, що ти велику ласку маєш у нього. Сподобав собі тебе, князівно! Та ми так говоримо, а ти певно голодна...

— Ні, Огнеславко, я зовсім не голодна, але моя голубка певно хоче їсти та пити. Принеси їй якого зерна та водички.

Огнеслава метнулася з кімнати й за хвилинку принесла зерна й у мищинці води.

Князівна насипала голубці зерна й поклала біля неї мишинку з водою. Голубка їла зо смаком, пила воду, а потім знову усіла на рамя князівни.

— Ця голубка, оце одиноке творіння, що мені нагадує рідну хату! — сказала князівна сумно. — Та треба дякувати Долі й за те. Я йшла на гірше, бо сподівалася, що піду на певну смерть.

— І я так сподівалася, як ішла туди й усі ми так думали. Та часом так важко й сумно стає тут, що думаєш, краще як би була стрінула тебе тут смерть. Світу Дажбогового тут не бачиш. Тут власть Пекола та Осини¹⁴). Хоч і ясно тут, та то не Дажбогове це світло. Воно ні життя не дає, ні тепла . . .

Довго ще так розмовляли про всяку всячину, аж вкінці князівна сказала:

— Чую голод! Коли є що, то принеси собі й мені тай зімо разом.

Пішла Огнеслава й за хвилину принесла білого хліба, овочів різних та збанок солодкого меду.

Сіли обидві їсти. І далше вели розмову. Вкінці князівна спиталася:

— А по чому тут пізнаєте, коли день, а коли ніч?

Тут, князівно, завжди ніч. І в кожній хвилині, коли забажаєш, щоб було темно, то тільки натисни рукою оцю ручку при лежанці, а діамант сховається й буде темно.

— Ба, а як я потім схочу, щоб було ясно?

— Таксамо натисни цю ручку й діамант знову появиться. Може справді ти, князівно хочеш спочати, то я вийду?

— Так, я справді чуюся дуже втомлена, може положуся.

Огнеслава допомгла їй роздягатися й накрила її на лежанці та тихо вийшла. Голубка сіла князівні в головах. Князівна натиснула ручку й діамант скрився, а в кімнати стало зовсім темно. Та князівна ще довго не могла заснути. Думки не давали. Вкінці сон переміг і вона заснула.

Чи довго спала, вона не знала. Коли збудилася й потиснула ручку, щоб відслонити дія

мант побачила біля себе Огнеславу.

— Ти вже давно тут сидиш?

— Так! Я прийшла, засвітила та побачила, що ти, князівно, спиш іще й загасила назад, щоб світло тебе не збудило. А сама сіла тут тай жду.

— А чи довго я спала?

— Досить довго, може з пів доби, як не довше. Вже давно кликали на роботу.

— А як тут кличуть на роботу?

— Так, як ти мене була закликала.

— А хто кличе?

— Сам змії!

— А мене не кликав?

— Видно хоче, щоб ти спочала.

І справді змії не кликав її ще кілька днів.

Аж по третьому обіді прислав по неї Огнеславу.

— Казав змії просити тебе, щоб ти прийшла в його печеру — сказала Огнеслава.

— Ну, щож, треба йти! — сказала князівна Қалинка. Поправила на собі одяг, причесалася при гарному маленькому дзеркалі, що стояло в куті на столику і вийшла

— Треба вдавати вдоволену — подумала. — Навіщо йому, ворогові, знати як у мене на душі.

Увійшла, поклонилася йому. Піднялася одна голова і заговорила:.

— Здоровч була, Калинко! Як почувашся?

— Дякую! Гарно! — відповіла князівна.

А змій їй:

— Будь ласка, сядь собі осьтут напроти мене, нехай надивлюся на тебе. Ти гарна, дуже гарна!

Сіла вона напроти змія, а так їй страшно глядіти на того зміюку. Та силувалася не показати цього по собі.

А змій говорив:

— Я тішуся, що ти не тужиш за домом, за своїми. Тобі в мене буде добре, а як мене полюбиш, то що захочеш то будеш мати!

Князівна Калинка не відповіла на це ніщо, тільки подумала:

— Я глядіти на тебе не можу, а ти хочеш, щоб я тебе любила. Не діждешся ти цього, клятий вороже!

А змій говорив дальше:

— Щоб тобі не було нудно, покличу я дівчат, щоб нам заспівали і потанцювали трохи.

І натиснув лабою ручку. В цій хвилині почула вона голос:

— Глібе, тут!

І зараз з'явився Гліб Томирич.

Князівна Калина не знала його, а якби навіть і знала, то ледви, чи пізнала б тепер: за цих п'ять років він виріс, змужів. Та він пізнав князівну відразу й поклонився їй та зараз вийшов, діставши знак від змія.

— Що це за хлопець? — спитала вона змія.

— Киянин також! Це перший, що я його сам схопив.

— А так, правда, це син Томира, що приніс мому батькові твоє домагання.

— Егеж, він! Це найвірніший мені з усіх ваших, тому я держу його за свого отрока.

А князівна з милою усмішкою:

— Як він твій отрок, то й мій!

Зрадів змій цими словами.

— А так, — каже — як мій, то й твій!

За хвилину Гліб вніс різні солодкі напитки.

Тоді змій натиснув ручку, що була біля нього, й князівна почувала:

— Дівчата до танців!

Увійшли дівчата. В дорогих одягах, тоньких, як павутиня, а на них виткані квітки всіми красками. Хоч які одяги, хоч які різні тканини були в її батьків, а таких вона ще досі на очі не бачила. Між дівчатами були й Огнеслава та Любка.

А змій їм каже:

— Це ваша князівна. Як була, так і тепер є ваша пані. Розвеселить її співом та танцями. Співайте тільки веселих пісень!

Дівчата співали й танцювали, а князівна вдавала, що це їй дуже подобається.

Так було щодень. Змій на radoшах говорив князівні Калині:

— Що захочеш, князівно, все сповню. Тільки одного не жадай, щоб я тебе пустив, бо цьому не бути.

А князівна на те йому:

— Хочби те мене й наганяв від себе, то я не пішлаб.

— Чи ти любиш мене?

— Люблю! — відповіла князівна.

— А чим я тобі припав до вподоби?

— А тим, що ти такий сильний. Мабуть у всьому Києві нема такого силача як ти! Нема нікого, щоб тебе подужав!

— Ні, Калинко, — каже змій — єсть такий у Києві над Дніпром. Як затопить у хаті, то дим аж під небесами стелиться, а як вийде над Дніпро мочити кожі (бо він кожумяка), то не одну несе а двадцять разом, і як набрякнуть вони водою в Дністрі, то я візьму тай учеплюся за них, чи витягне він їх? А йому байдуже: як поцупить то й мене з ними трохи на берег не витягне. От, того чоловіка тільки мені й страшно.

— Не йму я віри цьому. Яж у Києві родилася й жила та не чувала про такого силача.

— Єсть такий — сказав змій — а зветься він Кирило¹⁵).

— Не чула ніколи про такого! — відповіла князівна та вже на інше мову переводить:

— То я вже знаю, що в тебе дівчата роблять! А що роблять юнаки?

— Тепер, як знаю, що ти мене любиш, то вже можу тобі все сказати — відповів змій. — Вони копають від моєї печери підземний хід ген від Дніпра аж до Дністра¹⁶).

— А навіщо тобі такого довгого ходу?

— На щось вже мені потрібно! — відповів змій виминаюче. — То покажеться опісля.

Вона дальше не допитувалася. Те, що найважливіше, вона вже знала: є в Києві силач, що може змія побороти. Тепер тільки треба придумати, як би то передати вістку про це батькам.

Змій ще просив її, щоб заспівала якусь пісню. Вона співала, потім танцювала на його прохання. Змій такий був задоволений, як ніколи і говорив:

— Ти моя княгине одинока! Такого голосу, як твій, я ще досі не чув; такого танчику ніколи не бачив. Ти змучена вже, йди спочинь.

Князівна рада, що вже не мусить вдавати вдоволену, поклонилася змієві та вийшла. Прийшла у свою кімнату, сидить, а з думки їй не сходить, як би то дати знати батькові та ненці про Кирила Кожумяку. Нехай би просили його, щоб він станув до двобою зо змієм та визволив і її й усіх тих, що їх змії поневолив.

Сидить задумана, аж тут голубка до неї: “бурку-ку!”

Князівна Калинка аж підскочила на радіощах.

— Таж я можу туди мою сизу голубку післати! “Подетиш до батька, правда?”

— А голубка знов:

— Бурку-ку!

Князівна натиснула столик. Вбігла Огнеслава:

— Огнеславко, мені треба тонкої березової кори й чорної краски та писальця.

— Буде! — сказала Огнеслава й вибігла. Принесла їй і березової кори добрий шмат і соку з афин і гостре писальце.

— Дякую тобі! — сказала князівна. — Дасть Трисвітлий, то віддячуся тобі.

І як Огнеслава вийшла, взялася писати листа. Вирізала насамперед тоненький шматочок березової кори, потім мачала гостре писальце в афиновому соці та писала:

— Дороженькі Батечку й Ненечко! У Вас в Києві є чоловік на ймення Кирило, а на прізвище Кожумяка. Він таки і є кожумяка. Благайте Ви його через старих, чи не схоче він зо змієм поборотися, чи не визволить мене бідну з неволі! Благайте його, Батеньку і словами й подарунками, щоб не обидився він за яке незвичайне слово. Я за нього і за Вас буду до віку Трисвятому молитися. Ваша нещаслива дочка — Калина.

Написала листя, скрутила його й прикрипила голубці під крильце. Потім вийшла з голубкою аж на край печери й тут пустила її.

— Лети, голубонько сиза, в тобі вся моя надія!ї

Голубка знялася й полинула в гору.

Князівна Калина постояла ще хвилинку, а потім пішла в свою кімнатку.

ГОЛУБКА ПРИЛЕТІЛА НА КНЯЖИЙ ДВІР

Сумно, дуже сумно було в княжому теремі по відході князівни Калини. Мати ночей не спить, журиться та журиться, а батько теж не той став. Щонебудь дразнить його, щонебудь лютить. Сумні ходять Щек і Зірка. Ба й уся прислуга в теремі ходить сумна. Так мов для них усіх сонечко боже погасло.

Наближалося свято Купала, а нікому в теремі й на думку не приходять приготуватися до нього.

Смуток і туга тепер тут самотні господарі.
Каже ненечка раз до Щека й Зірки:

— Годі, діточки, все так сумувати! (А в самої серце крається з болю). Вибіглиб ви в садок, чи хоч на подвір'я вийшлиб, там так гарно сонечко світить.

Вийшли діти на подвір'я, не тому, щоб охоту мали, а щоб ненечці волю вволити.

Аж чують:

“Бурку-ку! Бурку-ку!”

Щек аж крикнув на радощах:

— Зірочко, та цеж Калинина голубка!

— Ай, справді — сказала Зірка — це Калинина голубка!

Тай обоє побігли у терем.

— Татусю, татусечку! Голубка від Калинки прилетіла.

Вийшов батько, вийшла мати, бачать — дійсно на подвір'ї Калинина голубка.

Зрадів князь з першу, а далі подумав-подумав та й засумував:

— Це ж уже триклятий ворог убив видну мою дитину!

А ненечка:

— може це, Калинка, вістку переслала голубкою?

Тоді батько приманив до себе голубку, зловив, й оглядає її: аж під крильцем карточка. Він за карточку. Розвинув дряжачими руками, читає та до княгині:

— Любомирко! Це справді письмо від нашої Калинки. Слухай, що пише!

І прочитав їй листа на голос. Як прочитав, каже княгиня:

— Треба негайно питати за тим Кирилом Кожумякою.

— А вжеж! — притакнув князь. — Ні хвилиночки не можна нам тратити!

І зараз покликав до себе дворецького:

— Чи є в Київі такий чоловік, що зветься Кирило Кожумяка?

— Є, милостивий княже, живе над Дніпром.

— Хто він та який він? — питається князь.

— Та він і називається Кожумяка та й таки є кожумякою. Він грецької віри.¹⁷⁾

— Якийжеж він, та якої вдачі? — питається князь.

— Чудак він, милостивий княже! Часом то такий добрий, хоч до рани прикладай, а часом то злющий, як той змії.

— А чи то правда, що він такий силач?

— О, сила в нього є! Та він свою хату з одного місця на друге сам оден переніс.

— А чи можна б його покликати тут у терем?

— Не знаю, чи прийшов би, бо він дуже химерний.

— Щож тут робити, як приступити до нього? Дочка пише мені, щоб його благати через старих людей. Чи він старий?

— О, що старий, то старий! Та сильний, здоровий і черствий, як дуб. Не знаю, може воно й на правду добре було б післати до нього

старих людей, щоб просили. Може старим і вдасться промовити йому до серця.

— Я і так зроблю, що скличу раду старців і прохатиму їх, щоб пішли його просити.

І післав князь бирича по Києві, щоб скликав старих людей на раду.

На княжому дворі всі повеселіли, бо є надія, що князівна Калина вернеться знову до батька й неньки. Чей-же той Кирило не відмовиться.

Тільки князь Кий журиться в душі:

— А що буде, як відмовиться боротись зо змієм? Присилувати його до того не можу.

Зійшлася рада старців.

Князь Кий говорить їм:

— Мужі київські! Ви розум Києва! Я потребую вашої ради в дуже важній справі! Важна ця справа для мене, але й важна для Києва та й для всієї полянської держави.¹⁸⁾ Справа така: одержав я вістку від дочки Калини. Вона живе. А як вона живе, то певно й усі інші живуть, що ми їх дали змієві. Дочка пише мені, що в Києві є силач, який напевно вбив би змія.

— То ніхто інший, тільки Кирило Кожумяка! — завважив Остромир Боринич.

— Так! — відповів князь Кий. — Дочка саме згадує про нього. А ви скажіть мені, хто він,

та чи згодиться він стати до боротьби зо змієм.

Тут зголосив до слова Добромир Воеславич:

— Цей Кирило Кожумяка тутешній родом. Та тинявся від молодих літ кудись світами, аж якось недавно повернувся знову до Києва...

— Тому я не знав ніщо про нього — перебив князь. А Добромир Воеславич говорив далше:

— Був він у Греції, був над Дністром у князя Галича й бог зна де ще не був. Тинявся скрізь. Як був у Греції, то прийняв їх віру й там назвали його Кирилом, бо перше мав він наше словянське ім'я, — звався Велеслав. Тепер йому чи не сотня років буде. Та, що правда, сильний він дуже. Здається літа не відбирають йому сили, а ще додають. Він, як той дуб столітній, сильний і дужий. Та правда, що й дуже химерний. Не знаю, чи зроду він такий вдався, чи та незвичайна його сила, чи те, що в широкому світі бував, зробило його таким химерним та неприступним. Однак у такій справі, де ходить про добро всіх, може не відмовиться своєї помочі.

— А має він жінку, діти? — спитався князь.

— Ні, він сам самісінький — оповідав Годимир Добринич. — має тільки чужого хлопця

коло себе, що вчиться на кожумяку. Колись, кажуть, мав жінку й дітей. Та як він жив над Гостинним морем, висміяв морського царя Чорномора: що він за одним махом поборов би його, як муху. От і за те цар Чорномор, коли він з жінкою та дітьми плив морем, збурило море, судно розбилося й цар Чорномор забрав жінку й дітей до себе у підводні терени. Тільки сам Кирило вирятувався. Чув я те від його учня Ксенофонта.

— То ж не диво! — завважив князь Кий — що такий відлюдок. Таке горе впало на нього. Та як радите: чи просити його?

Довго радили старці, а вкінці рішили вислати зпоміж себе, що найповажніших у посольстві до Кирила Кожумяки. На провідника посольства вибрали жреця Вишату.

Зараз таки подались над Дніпро до Кожумякової хати. Дорогою радилися послы між собою, що мають до Кожумяки говорити, щоби він не відказався від сповнення так важкого й небезпечного діла.

ТРИ ПОСОЛЬСТВА ДО КИРИЛА КОЖУМЯКИ

Хата Кирила Кожумяки стояла поза валами Києва на урочищі над Дніпром, на боці від хат рибалок. Була це хата невеличка та гарна, нова ще, вся з дубових бервен. Жив він там самотно, без родини, тільки хлопець був при ньому,

що його він привіз десь із Греції, де Кожумяка охрестився.

Коли кияни йшли в посольстві до Кирила, він сидів у хаті спиною до дверей і м'яв руками, як мав звичай, відразу дванадцять кож.

Посли прийшли, станули під дверима. Слухають — тихо, мовби нікого не було в хаті.

— Що нам діяти, чи входити, чи ждати тут? — радяться одні одних.

— Так можемо ждати й до завтра! — кажуть інші. — Входім, що буде, то й буде!

Відчинили помалу двері зо' страхом і ввійшли тихо в хату. Дивляться, Кожумяка сидить долі та м'яв ті кожі. Їх не бачить, бо обернений до дверей. Тільки видно, як колибає довгою та, як молоко, білою бородою.

Стоять, стоять, та й кожен із них боїться слово промовити, так злякалися силача-дідугана. Аж один із послів, як не кашильне несподівано: кахи!

Кожумяка зжахнувся, бо не сподівався, що хтось є в хаті. І як держав у руках цих дванадцять кож, так вони тільки трісь, трісь...

А послі ймоу в пояс кланяються, а жрець Вишата починає говорити:

— Прислав нас тут князь Кий! Він має до тебе, Кириле, велику просьбу...

Та де там, навіть не дав договорити до кінця жрецеві Вишаті.

— А гень мені відсіля! Як князь Кий щось потребує, то нехай не посилає таких дурнів! Я через Ваші пусті голови дванадцять кож змарнував. Геть мені звідсіль, щоб і вашим духом тут не пахло!

Він так страшно скричав, що гостям аж у пятах постигло. Бачить, що ніщо не вдіють, тай як тихо ввійшли, так тихо й вийшли. Подалися нагору до княжого терему з невеселою вісткою: що з їх посольства ніщо не вийшло.

Зажурився князь, зажурилася княгиня. Чи-ж нема вже ратунку для їх дочки Калинки!? Аж і каже Вишата:

— А що, якби післати до нього молодших, Може для них більше прихильности матиме?

Післали молодших — але нічого не вдіяли й вони! Кожум'яка мовчить та сопє, наче не йому й кажуть. Так розібрало його за тії кожі.

І ті прийшли до князя ні з чим.

Тоді вже княгиня каже:

— Хіба ще післати б маленьких діточок? Може він дітей любить і вислухає їх просьби та піде на двобій зо змієм.

На те сказав князь:

— Спробуємо ще й цього!

І післали дітей — хлопчиків і дівчаток.

Увійшли діти та привитали старого Кирила:

— Добрийдень вам, дідусику Кириле!

— Добридень і вам діточки любі, а що вас до мене привело?

На це одна русявенька дівчинка:

— Ми вам, дідусику, боїмося сказати, а то ви наженете нас від себе геть.

— Ні, не нажену! — відповів Кожумяка ласкаво.

Тоді один із хлопчиків, що був із усіх найсміливіший, каже:

— Дідусику, любий та добрий! Ми бачимо, що ти нам прихильний. Ми от живемо, бігаємо веселі та щасливі, але як трохи підростемо то вже лихо та горе на нас чигає. Рік за роком зачне брати нас по одному лютий змії . . .

Тут перебив їм Кирило Кожумяка:

— А то ви хочете, щоб я борюся зо змієм за князівну! О, ні, діточки, хоч як вас люблю, а з цього ніщо не буде!

— Дідусику, — стала тоді просити русявенька Милуха — коби ви знали, яка добра була князівна для нас! як вона дбала про бідних дітей. А тепер вона сама бідненька, сама в неволі пропадає.

— Та не тільки вона сама—каже малий Любомирко Путятич — там є і моя сестричка Любка; мучиться й багато інших.

— Там і мій старший братчик Гліб є — сказав син Томира, Жулик. — Його першого схопив лютий змії.

І як почали просити, як стали навколішки, як заплакали то й сам Кожумяка не витерпів, заплакав і собі тай каже:

— Ну діточки, сеж уже для вас це зроблю! Ідіть сповістіть князя, що я готов боротися зо змієм.

Раді та веселі побігли діти в княжий терем. Як почув князь Кий радісну вістку, то на радошах сказав:

— Піду я сам подякувати йому.

А княгиня Любомира:

— І я піду з тобою!

Пішли обоє. Кожумяка сидів із челядником Ксенофонтом при роботі.

Привітав його князь та сказав:

— Прийшли подякувати тобі за те, що ти хочеш боротися за змієм.

— Не мені дякуйте, княже та княгине, а діточкам! Я твердий, а вони так мене розмягчили, що я не видержав і прослезився.

— Я прийшов теж довідатися, як ти Кириле, думаєш із тим змієм боротися?

Тут вмішався Ксенофонт.

— То шкода з цим змієм боротися. То найкраще так зробити, як оповідав мість Жирослав, що їздив над Вислу до Кракова. Там основник Кракова, князь Крак¹⁹, не боровся зовсім зо змієм. Тільки підкинув змієві шкуру з бичка, випхану сіркою. Змій зів цього бичка й вона його палила й він пив воду з Висли, аж поки не тріс. Можна й тут таке зробити.

— А ти, вишкварку грецький! То ти думаєш, що я буду хитрощів уживати. Ви, греки, всі тільки на хитрощі та на обман скорі. Я ні! Я

знаю тільки лицарську боротьбу, лицарський двобій!

Ксенофонт скулився в куті й уже не обзивався. А Кожумяка каже до князя:

— Даси мені, княже, дванадцять бочок смоли та дванадцять возів конопель. Я обмотаюся й обсмолюся та піду боротися зо змієм тією булавою.

І взяв в руку булаву вагою за чотири кірці жита, а вона в його руках, як патичок.

Подякував йому ще раз князь і княгиня та й вийшли.

— Завтра вранці, щоб усе було готове. Я стану до бою над Дніпром — сказав Кожумяка на пращання.

ДВОБИЙ КОЖУМЯКИ ЗО ЗМІЄМ

Лискавкою пронеслася вістка по Києві, що Кирило Кожумяка на другий день у ранці буде боротися зо змієм.

І тільки засвітало, нарід юрбою посунув над Дніпро, щоб побачити те диво. Кирило Кожумяка теж уже готовий. Обмотався колоплями, обсмолився смолою добре й подався над Дніпро. А за ним їдуть вози з коноплями та зо смолою. Народ заквив собою всі горби й пригорби, а молодець то й на дерева повилазила.

Вийшов Кожумяка над Дніпро та як не гукне:

— Гей, змію — виходи!

А змії вглянув із печери тай питається:

— А що Кириле? Прийшов битися, чи миритися?

— Де вже мириться? Биться з тобою, із Іродом проклятим!

І Кожумяка перехрестився та станув готовий до бою.

От і почали вони битися аж земля гуде.

А князь і княгиня й усі, хто був та глядів на боротьбу, дух заперли в собі.

Що розбіжить змій та хопить зубами Кирила, то так кусок смоли й вирве, що розбіжить та хопить, то так жмуток конопель і вирве. А Кожумяка його своєю здоровоною булавою, як улупить, то так і вжене до землі. Змій, як той вогонь горить, так йому жарко й він біжить до Дніпра, щоб прохолодитися.

І поки він збігає до Дніпра, щоб напитися та скочить у воду, щоб прохолодитися трохи, то Кожумяка наново вже й обмотався коноплями та смолою обсмолився.

Ото змій вискакує з води й що розженеться проти Кожумяки, то він його булавою тільки луп; що розженеться, то він знай його булавою тільки луп та луп — аж луна кругом іде.

А нарід дивиться, а серце в кожного бється молотом. Тривожаться всі: “Чи поборе ж Кирило цього страшного змія”? А вже найбільше князь і княгиня дрижать у тривозі.

А Кожумяка зо змієм бються-бються — аж куриться, аж іскри скачуть. Розігрів Кирило змія ще сильніше, як коваль леміш у горні; аж пихає, аж захлипується проклятий, а під ним земля тільки стогне.

І знову біжить змій до води, щоб прохолодитися, а Кожумяка за той час знову обмоту-

ється коноплями та обсмолюється.

І знов виступає до двобою.

А на найвищому горбі там жрець Вишата з іншими жрецьми Дажбога-Трисвітлого благаяють, щоб поміг Кирилові побороти лютого змія. Весь народ по горбах стоїть, як неживий, зціпивши руки, жде в тривозі що то буде.

Аж тут змії ба-бах! Аж земля затряслася. Змії простягнувся неживий.

Увесь нарід так і сплеснув руками:

— Слава вам, великі боги! Тепер ми вже вольні!

Кожумяка піт з чола обтер, перехрестився, як перед боротьбою, взяв булаву на плечі тай іде.

А князь і княгиня до нього:

— Ходи тепер із нами в печеру, вивести відтам дочку нашу та інших, що їх той зміюка поневолив.

Пішов. Ідуть з ним князь і княгиня, а за ними нарід. Глядять, аж тут поперед них голубка летить.

— Каже княгиня:

— Це Калинина голубка! Вона нас запровадить до місця, де сидить наша дочка.

Подалися всі за голубкою.

Лише голубка ходом, ходом, а з ходу до глибокої печері, а з печері в двері праворуч.

— Ось там вона! — зраділа княгиня. — Туди ходім!

Відчинили двері, а там Калина з Огнеславою на лежанці сидять. А голубка зараз усіла князівні на рамя.

Як побачила Калинка батька й матір — то тільки скрикнула:

— Ненечко! Батечку! — та й відразу впала ненечці в обійми.

Радости тієї, що тепер настала, словами не опишеш! Всі плакали з радости, з утіхи.

Княгиня Любомира оповідала дочці на борзі, як усе склалося; як голубка прилетіла на подвіря, як діти побачили її . . .

Тут малий Щек хвалиться:

— То я, Калинко, перший побачив твою голубку!

А Зірка додала:

— А я пізнала!

Оповіла княгиня, як Кожумяка ледво дався впросити аж дітям і як двобій відбувся.

Вислухала все Калинка та сказала:

— Нехай богам буде дяка, що я вільна! Та треба й інших вивести відсіля!

Тут Огнєслава ввійшла до змієвої печері й там натиснула ручку й зараз почули всі кликання:

— Сходитись, сходитись!

І зараз поприбігали всі дівчата, небаром і хлопці, що були далеко на роботі.

Хлопці оповідали:

— Як той голос: “Сходитись”! загремить, то нас щось так несе туди до печері, як вихор і хоча б ти хотів не йти — мусиш!

Як зачали всі вітатися, цілуватися з батьками, матерями, братами, сестрами та з цілою

ріднею. Та більше ще було таких, що не мали з ким вітатися, бо були з інших околиць.

— Не журіться — потішав їх князь Кий — я поможу вам дістатися до своїх!

Тут виступив один гарний, стрункий юнак, поклонився князеві й княгині та сказав:

— Я Судомир, син князя Червеня, Велеслава. Мене змії ухопив, як я був на ловах у лісах над річкою Гучвою²⁰) й заніс до печері в горі коло городів Страдч і Домажир. Відтам не дуже далеко вже до Дністра та до гір Карпатських. Я мусів також копати хідник підземний.

— Будеш, князенку, покищо, моїм гостем, а пізніше поїдеш у рідний Червень — сказав князь Кий.

Глянула князівна Калина на князенка Судомира та й уся зашарилася. Князенко Судомир зпід голубого клобука²¹), а очі голубі, як небо, мав русяві кучері, що спадали йому аж на рамя Глянув і князенко тими голубими очима в карі очі Калинки та й подумав зараз:

— То рідна мені душа!

З радісними окликами верталися всі в Київ.

— Хай живе Кирило Кожумяка! Хай живе лицар над лицарі! — лунали, невмовкали оклики.

А за ними неслися інші:

— Хай живе князівна Калинка! Це вона теж вирятувала Київ від змія.

— Хай живе князь Кий, хай живе княгиня Любомира!

Томир з жінкою мов відмолодніли, взяли Гліба між себе й так верталися в город. Тисяцький Путята трохи на руках не ніс своєї донечки Любки. Не могли натішитися сином Яромиром гість Остромир із жінкою Родославою. Тільки Тесленка Лютка не обняв ні батенько, ні ненька, бо з туги та з жалю в могилу передчасно

лягли. За теж привітала його Любка Милочка, донечка колодія Білослава. Її сватало кількох юнаків, та вона всім відмовила. Не могла забути свого Лютка.

Жрець Вишата обіцяв Дажбогові багату жертву в подяку за те, що вернув йому його одиначку. А мати йде, держить дочку за руку та дорогою плаче з радощів.

Веселі, дуже веселі були цього року свята Купала²²).

Київські дівчата виготовили велику соломяну куклу Морени²³), прибрали її в дівочий одяг та в стяжки й гуртом понесли, співаючи, топити її в Дніпрі. Потім запалювали багаття над берегом Дніпра, перескакували через вогонь та співали:

"Ходили дівочки коло Мореночки,
Коло того вудола Купала"!

Юнаки йшли в ліс шукати цвіту папороту²⁴). Не ходив тільки шукати папоротиного цвіту князенко Судомир. Казав:

— Я вже найшов папоротин цвіт, люблю князівну Калину.

І Калина не пускала вже вінка по Дніпру, бо вже знала куди заплив її віночок.

В осени, коли київські клуні наповнилися збіжжям, а сади обдарували киян смачними,

сочистими овочами, приїхали з Червеня князь Велеслав із княгинею Будимирою. Гучне весілля справив князь Кий своїй Калині. Увесь Київ пирував повних дві неділі.

А потім попрощала Калинка батька, нещуку, братчика й сестричку й поїхала з милим Судомиром та зо свекрами в далекий невідомий Червень. Тільки голубки не лишила, забрала зо собою.

— Буде мені нагадувати вас, батьку,-ненько та рідний терем і Київ. Вона мене з неволі вирятувала, бо якби не голубка, не вбив би був Кирило Кожумяка лютого зміюки.

Поїхала князівна Калина, а за нею дванадцять возів повних усякого добра, її придане.

Кирило Кожумяка жив ще довго й даліше м'яв кожі, він не прийняв ніякої нагороди.

— Я це тільки для дітей зробив, а нагородою для мене те, що всі вони щасливі! — відповів він князеві.

Урочище, де стояла колись його хата, й досі звуть: “Кожумяками”

П О Я С Н Е Н Н Я

1) **Візантійський кесар** — кесар, по грецьки з латинського “цезар” — цісар. Візантійський цісар, це володар східно-римської, або грецької держави, що в IV столітті по Хр. відділилася від римської держави. Візантійською звали цю державу тому, що її столицею була давня Візантія, пізніший Константинополь, по словянськи Царгород.

2) **Гості** — купці, що їздили по чужих краях.

3) **Ярило** — бог весни, яри.

4) Ще й до нині є в народі повіря, що ластівки на зиму ховаються в керниці та озера.

5) Ще й тепер діти в різних околицях України вітають так бузька.

6) **Веснянки** — весняні пісні, що їх на Україні співають дівчата при весняних іграх на Великдень, на Провідну Неділю й на Зелені Свята.

7) **Городські старці** — В давних часах на Україні вважали, що у важних державних справах можуть дати раду тільки старі люди, що мають великий життєвий досвід. Так було ще давніше в Римі й відсіль латинська назва сенат (сенатус) себто рада старців. Так було пізніше на Запорізькій Січі, де в дуже важних справах питалися про раду в “січових дідів”.

8) **Бирич** — княжий поліційний слуга, що оповіщував княжі розпорядки; княжий окличник.

9) **Куниці та білиці** — шкіри з кун і вивірок в давних часах ходили в нас як гроші.

10) **Святий гай** — у давних словянських племен на Україні, не будували святинь богам, тільки ставили їх ідоли в посвячених їм гаях і там модилися до них та приносили жертви.

11) **Липові патички** — липа взагалі у словян була святим деревом; тому з липи робили патички, що ними ворожили.

12) **Черти й різні** — це були значки на патичках, що ними ворожили жерці. Ворожили звичайно так, що кидали по кілька патичків і ворожили за знаків, які з тих патичків уложилися. Можливе, що з тих різних знаків, витворилося письмо, що про нього згадує болгарський монах Храбар. Він пише, що слов'яни мали письмо “з черт і різів”.

13) І тепер, коли, помре дівчина, зодягають її як молоду до шлюбу. Її зодягають так дівчину, бо вона йшла на певну смерть.

14) **Пекол та Осина** — боги пекла (підземеля).

15) **Кирило Кожум'яка** — це борець із народного переказу. Про іншого Кожум'яку з часів князя Володимира В. оповідає літописець Нестор, що він боровся з печенігом на місці, де потім Володимир В. побудував город Переяслав. Це був молодий хлопець.

16) Про печеру в селі Страдчу, біля Янова під Львовом, є народній переказ, що вона давно тягнулася аж під Київ до Печерської Лаври.

17) **Грецька віра** — християнська віра, грецького обряду.

18) **Полянська держава** — держава племен полян, що жило на правому боці середнього Дніпра коло Києва.

19) **Крак**. — мітичний основник города Кракова, що убив, як каже переказ, змія, який жив у печері під Вавелем.

20) **Річка Гучва** — лівий доплив Буга, що впадає до Висли. Над Гучвою лежав старинний город Червень, (сьогодні село Чермно), що від нього всі городи між Бугом і Сяном мали спільну назву: “Червенські Городи”.

21) **Клобук** — старинна назва накриття голови.

22) **Купало** — бог жнив, чи радше літної буйности.

23) **Морена** — богиня зими й смерті.

24) Є повір'я, що папороть цвіте тільки раз у рік і то саме на свято Купала. Хто найде цей цвіт, найде скарб укритий під ним.

